

Budak, F. ve Korkmaz, Ş. (2020). COVID-19 Pandemi Sürecine Yönelik Genel Bir Değerlendirme: Türkiye Örneği. *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi*, (1), 62-79.

Derleme/ Review

Makale Geliş Tarihi: 17.05.2020
Makale Kabul Tarihi: 17.05.2020

COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNE YÖNELİK GENEL BİR DEĞERLENDİRME: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

<https://doi.org/10.35375/sayod.738657>

Fatih BUDAK¹, Şerif KORKMAZ²

ÖZET

Dünya Sağlık Örgütü Çin Ülke Ofisi, 31 Aralık 2019 tarihinde, Çin'in Hubei eyaletinin Wuhan şehrinde, sebebi o an için bilinmeyen zatürre vakaları bildirmiş ve 5 Ocak 2020 tarihinde ise, daha önce insanlarda tespit edilmemiş yeni bir koronavirüs tanımlanmıştır. Başlangıçta 2019-nCoV olarak ifade edilen bu hastalık, daha sonra Covid-19 olarak adlandırılmış ve Çin'de ortaya çıktıktan sonra, üç ay gibi kısa bir süre içerisinde tüm dünyayı etkisi altına almıştır. 12 Mart 2020 itibariyle Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak ilan edilen Covid-19 salgını; fiziksel, ruhsal ve sosyal olarak dünya insanlığını tehdit etmeye devam etmektedir. Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre; 12 Mayıs 2020 itibariyle, dünya genelindeki Covid-19 kaynaklı vaka sayısının 4 milyon 88 bin 848'e ulaştığı, ölüm sayısının ise 283 bin 153 olduğu görülmektedir. Türkiye'de ise ilk olarak 11 Mart 2020 tarihinde görülen Covid-19 vakasından 12 Mayıs 2020 tarihine kadar geçen süre zarfında; toplam vaka sayısı 141 bin 475 iken, Covid-19 kaynaklı toplam ölüm sayısı ise 3 bin 894 olarak belirtilmektedir. Bu çalışmanın amacı; güncel veriler ve literatür ışığında, Covid-19 pandemisini genel olarak değerlendirmek ve pandemi sürecinin, dünyadaki diğer ülkelerle birlikte Türkiye'deki etkisini de dikkate alarak, sağlık yönetimi bakış açısıyla, çıkarımlarda ve önerilerde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Koronavirüs, Covid-19, Pandemi, Türkiye

AN OVERALL EVALUATION FOR THE COVID-19 PANDEMIC PROCESS: THE CASE OF TURKEY

ABSTRACT

China- WHO Country Office announced that some pneumonia cases of unknown origin showed up in 31st of December, 2019 in Wuhan city of Hubei province of China and afterwards, It was described in January the 5th, 2020 as a corona virus which has not been diagnosed on human body. This illness, which was initially called 2019 n-CoV, has been afterwards called Covid-19. It has spread to whole World within 3 months after showing up in China. Covid-19, which was declared as a Pandemic by World Health Organization as of 12th March, 2020, are still posing a threat to the people in terms of physical, mental and social. According to WHO data, the number of cases worldwide caused by Covid-19, as of 12th May 2020, has reached up to 4 million 88 thousand 848 and the death number to 283 thousand 153. It showed up in Turkey 11th March, 2020 and from that date to 12th May, 2020, total number of confirmed cases in the country is 141 thousand 475 of which 3 thousand 894 is the total death number. The purpose of this study is basically perspective to assess Covid-19 basing on current data and literature and thus, from the

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Yusuf Şerefoğlu Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, fbudak@kilis.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6873-6204>

² Tezsiz Yüksek Lisans Öğrencisi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı, serifkorkmaz@live.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6327-2669>

perspective of healthcare management, to make a conclusion, considering the effects of the pandemic both in Turkey and other countries.

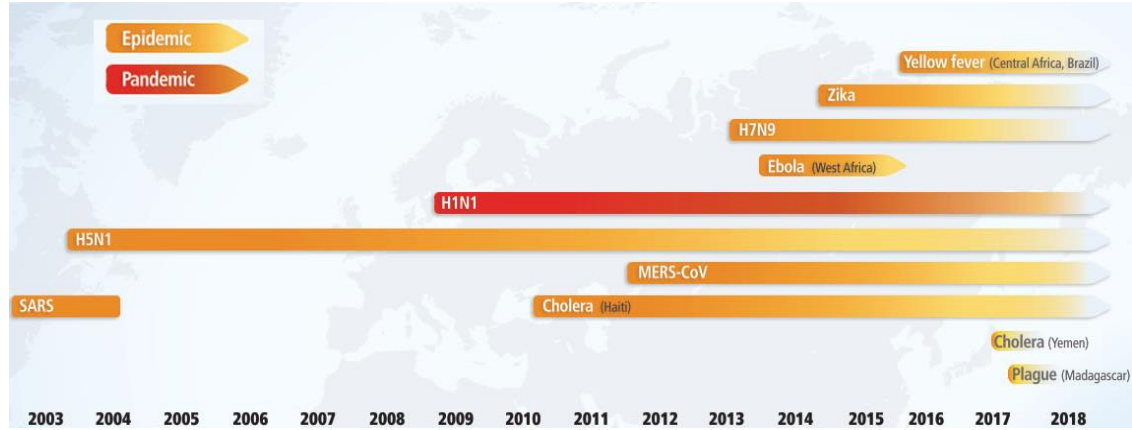
Keywords: Coronavirus, Covid-19, Pandemic, Turkey

Giriş

Dünya Sağlık Örgütü, sağlık kavramını, yalnızca hastalık veya sakatlığın olmayışı değil; fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik hâli olarak tanımlamaktadır (WHO, 1946). Mevcut sağlık standartlarından en yüksek şekilde yararlanabilmek ise; etnik köken, din, dil, siyasi düşünce gibi farklılıkları gözetmeksizin, her bireyin temel insani hakkıdır. Tarihsel süreçte, toplumların sağlık algıları da değişmiş; dolayısıyla, hastalık kavramına yüklenen anlamlarda da zamanla değişiklikler yaşanmıştır. Örneğin, geçmişte var olup da bilinmeyen birçok durum, bugün hastalık olarak tanımlanabilmektedir (Scully, 2004). Kelime anlamı olarak hastalık teriminin; eski Fransızca ve Latin dillerinde yer alan “dis-ease” yani rahatlığın olmayışı ve yeterli alanın bulunmaması kelimelerinden türetildiği düşünülmektedir (Boyd, 2000). Günümüzde ise hastalık kavramı; canlılarda meydana gelen bazı değişiklikler sonucu sağlıklı olma durumundaki değişim, ikincil olarak ruhsal durumdaki bozulmalar ve bitkilerde meydana gelen değişimler şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2020). Sağlık ve hastalık terimlerinin yanı sıra, özellikle Covid-19 ile birlikte sıkça kullanılan kelimelerden ikisi ise epidemi ve pandemi kavramlarıdır. Epidemi; bulaşıcı bir hastalığın belirli bir bölge içerisinde salgın haline dönüşmesi olarak tanımlanırken, pandemi ise; bir salgının belirli bir bölgenin de dışına taşarak, büyük bir nüfusu ve hatta bütün bir insanlığı etkilemeye başlaması olarak ifade edilmektedir (Aslan, 2020; Merriam-Webster, 2020).

Doğa, öngörülemez güçlerini sürekli olarak insanoğluna hatırlatmakta ve içinde yaşamış oldukları bu doğal çevre; sürekli olarak ve çoğu zaman da uyardıktan, insanlar için tehlike oluşturan birçok salgını da ortaya çıkarmaktadır. Geçmişten geleceğe uzanan salgın hastalıkların, geçmişte ve günümüzde yaşandığı gibi, gelecekte de yaşanacak olması muhtemeldir. Uzak geçmişe gitmeden, 21. yüzyılın ilk 20 yılında ortaya çıkan salgınlar bile, bulaşıcı hastalıklara karşı insanların ne kadar savunmasız olduğunu göstermeye yetmiştir. 1970’lerde bulunan aşı ve antibiyotikler ile birlikte, birçok bilim insanı, hastalıklar devrinin kapandığı yanılgısına kapılsa da zaman içerisinde hastalıklar yapısal değişiklikler göstererek yeniden dönmüştür. Sadece 1970’lerden bugünlere, %70’i hayvansal kökenli olmak üzere, bin beş yüzden fazla yeni hastalığa sebebiyet veren patojenler ortaya çıkmıştır. Her ne kadar bu patojenlerin tamamının büyük bir salgına dönüşmediği bilinse de 1976 yılında ortaya çıkan Ebola Virüsü ve 1983 yılından itibaren görülmeye başlanan HIV, insan sağlığı üzerinde küresel bir sorun olarak dikkat çekmektedir (WHO, 2018; Aslan, 2020).

Şekil 1: Son 20 Yıl İçerisinde Görülen Önemli Salgın Hastalıklar

Kaynak: (WHO, 2018).

Şekil 1.'de, 2018 yılından geriye doğru son 20 yıl içerisinde gerçekleşmiş önemli salgınlar, tarih çizelgesi üzerinde görülmektedir. Özellikle bu salgınların yıllar içerisinde giderek arttığı ve yalnızca bölgesel salgınlar olarak kalmayıp bütün dünyayı tehdit eden pandemilere dönüştüğü görülmektedir.

Örneğin, en eski hastalıklardan olan veba hastalığı düşünülecek olursa; ilk duyulduğunda, bu hastalığın çok eskilerde kaldığı ve artık yeryüzünden silinip gittiği düşünülebilir. Ama ne yazık ki 21. yüzyılda, 2017 yılında, Madagaskar'da, 2 bin 417 veba vakası tespit edilmiş ve hastalık tespit edilen kişilerden de 209'u hayatını kaybetmiştir. Buradan anlaşılması gereken şudur ki bazı hastalıklar zamanla yok olup gitmemektedir. Dolayısıyla, hastalıkların nadiren ortadan kalktığını ve her zaman yeni türde hastalıkların ortaya çıkmasının da muhtemel olduğunu söylemek mümkündür (Raoult vd., 2013; WHO, 2018). 2002-2003 yılları arasında, koronavirus ailesinden olup daha önce hiç görülmemiş olan, Ağır Akut Solunum Yolu Yetersizliği (SARS-CoV) hastalığı, ilk olarak Çin'de ortaya çıkmış ve özellikle Asya ülkelerinde büyük ekonomik sıkıntılara yol açmıştır. Hastalığın bulaştığı her 10 kişiden birinin hayatını kaybetmesine neden olan bu salgında, 8 bin 437 vakadan 813'ü ölümlü sonuçlanmıştır. 2009 yılına gelindiğinde ise 21. yüzyılın ilk grip pandemisi olarak H1N1 virüsü ortaya çıkmıştır. Kuzey Amerika'da ortaya çıkan bu virüs, domuz gribi olarak da adlandırılmış ve 100 bin ile 400 bin arası kişinin hayatını kaybetmesine neden olmuştur. 2012-2013 yılları arasında ise ilk olarak Suudi Arabistan'da görüldüğü var sayılan ve yine koronavirus ailesinden olan Orta Doğu Solunum Sendromu (MERS-CoV), insanlarda görülmeye başlanmıştır. Tek hörgüçlü develerden insanlara bulaştığı düşünülen bu hastalığın, ilk çıkış tarihinden itibaren 27 farklı ülkeden 2 bin 400 vaka sayısına ulaştığı düşünülmektedir. Yine, 2014 yılında, Batı Afrika'da, meyve yarasaları, goril ve şempanzelerden insanlara bulaştığı düşünülen Ebola virüsü ortaya çıkmıştır. Özellikle, bölgedeki sağlık imkânlarının yetersizliğinden dolayı, iki ay boyunca hiçbir müdahalede bulunulamayan bu hastalık, 1976 yılından itibaren üç kıta, yedi ülke ve 24 farklı bölgede görülerek, büyük bir paniğe neden olmuştur. 2015 yılında Brezilya'da ortaya çıkan, sivrisinekler aracılığıyla insanlara bulaştığı düşünülen ve dünya genelinde 70 ülkeyi etkileyen Zika virüsünün ise özellikle, anne rahmindeki bebeklerin beyinlerinde yıkıcı hasarlara sebep olduğu düşünülmektedir (Gire vd., 2014; Petersen vd., 2016; WHO, 2018; Johns Hopkins Medicine, 2020). Günümüzde ise zamana yayılmış bir şekilde devam eden en ölümcül pandemilerin

başında HIV (Human Immunodeficiency Virus)'den kaynaklanan AIDS (Acquired Immune Deficiency Syndrome) hastalığı gelmektedir. İlk olarak 1981 yılında ortaya çıktığı var sayılan AIDS, insan vücudunun sahip olduğu bağışıklık sistemini yavaşça yok ederek, kişiyi hastalıklara karşı savunmasız hale getirmektedir. HIV'in yanı sıra, Dünya Sağlık Örgütü'nün pandemi olarak adlandırdığı kolera, grip, menenjit, sıtma, sarıhumma gibi hastalıklar da halen dünyanın farklı yerlerinde etkisini sürdürmektedir. Sadece koleradan bir yıl içerisinde dünyanın 40 farklı bölgesinde salgınlar oluşabilmektedir. Çoğu zaman önlemler alınsa da grip benzeri virüslerin hızlı yayılım kabiliyeti, aşıların yeteri miktarda üretilmemesi ve en önemli neden olarak da hastalığın sürdüğü ülkelerdeki sağlık sistemlerinin zayıflığı, bu pandemilerin devam etmesine neden olmaktadır (Schwetz ve Fauci, 2019; WHO, 2018; Aslan, 2020).

1. Covid-19 Pandemisi ile İlgili Genel Bilgiler

Her ne kadar koronavirüsler (CoV) insanlarda genellikle soğuk algınlığı seviyesinde belirtiler gösteren bir RNA virüs ailesi olarak bilirse de aynı aileye mensup olan SARS-CoV ve MERS-CoV, bu virüs ailesinin daha ciddi hastalıklara neden olabildiğini ortaya koymuştur. Yüzeyinde bulunan çubuksu uzantıların taça benzetilmesi üzerine, Latince taç anlamına gelen "corona" kelimesiyle koronavirüs ismi telaffuz edilmeye başlanmıştır (WHO, 2020b; T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020b). RNA virüsleri; öncelikle vahşi hayvanlarda ortaya çıkan ve buradan insanlara sıçrayan, mutasyon becerileri yüksek virüsler olmaları nedeniyle, salgına yol açma oranı yüksek patojenler olarak tanımlanmaktadır (Carrasco-Hernandez vd., 2017). 2019 yılının Aralık ayına kadar, koronavirüs ailesinin 6 farklı bireyinden bahsedilmektedir. SARS-CoV ve MERS-CoV dışındaki diğer koronavirüsler (HCoV-OC43, HCoV-HKU1, HCoV-229E, HCoV-NL63) normalde yaşlı ve çocuklarda orta şiddetli üst solunum yolları enfeksiyonuna neden olurken, bebeklerde ise bazen şiddetli enfeksiyonlara sebep olabilmektedir. (Hasöksüz vd., 2020). 2019 yılında ortaya çıkan ve ilk olarak Çin'in Hubei eyaleti Vuhan şehrinde görülen koronavirüs ise, virüsle temasta bulunan kişilerde, tedavi edilemeyen zatürre benzeri belirtiler göstermiştir. Önceki bilinen koronavirüslerden farklı olarak, bu virüs; SARS-CoV-2 olarak adlandırılmıştır (Aslan, 2020; Xu vd., 2020). Virüsün sebebiyet verdiği hastalığın adı ise ilk olarak 2019 Novel Coronavirus, daha sonra ise Covid-19 olarak isimlendirilmiştir (WHO, 2020c).

Covid-19'un şu ana kadar net olarak bilinen en tipik belirtileri; yüksek ateş, kuru öksürük ve yorgunluktur. Bu belirtilerin genellikle hastalığın beşinci gününde ortaya çıktığı; ancak farklı vakalarda, ikinci günden on dördüncü güne kadar bir aralıkta farklılık gösterdiği tespit edilmiştir (WHO, 2020b; Johns Hopkins, 2020). Daha nadir olarak bazı hastalarda ise baş ağrısı, burun tıkanıklığı, genel ağrı, tat ve koku duyusunda his kaybı, ishal, vücutta görülen kızarıklıklar, parmaklarda renk değişimleri de gözlemlenmektedir (WHO, 2020b). Yapılan araştırmalar; vakaların %80'lik kısmının ciddi bir tıbbi müdahale gerektirmeyecek şekilde hastalığı atlattığını; ancak ciddi vakalarda hastalığın zatürreye dönüşebildiğini ve suni solunum yöntemlerine ihtiyaç duyulabildiğini göstermektedir. Hastalığı hafif geçirenler için evlerinde istirahat, ateş düşürücü önlemler ve sıvı alımı önem kazanmaktadır. Hastalıkla temasta bulunan her beş kişiden biri, hastalığı ağır geçirmektedir. Özellikle şeker hastalığı, yüksek tansiyon, akciğer ve kalp hastalıkları gibi kronik rahatsızlıkları bulunan bireyler ve yaşlı insanlar, riskli grupta yer almaktadır. Yaşlıların haricinde, çocuk ve genç yaşta bulunan insanların da enfeksiyon kapma ve çevrelerine yayma ihtimalleri vardır. Bu yaş grubundaki insanların da hastalığı ağır geçirdiği vakalar tespit edilmiştir. Bu araştırmanın yapıldığı zaman diliminde

pandeminin devam ediyor olmasından dolayı halen dünya genelinden veri toplama süreci devam etse de şu ana kadar elde edilen veriler üzerinden yapılan hesaplamaya göre, virüs nedeniyle genel ölüm oranının %1,4 ile %4,7 aralığında olduğu gözlemlenmektedir (Johns Hopkins, 2020; T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020b). Hastalığın, insandan insana; konuşma esnasında, hapşırıldığında ya da öksürdüğünde dışarı atmış olduğu küçük damlacıklar yoluyla bulaştığı bilinmektedir. Bu damlacıklar havada asılı kalmaz ve uzak mesafelere hava yoluyla taşınmazlar. Kişiler, hasta bireyin dışarı atmış olduğu damlacıkları solumaları neticesinde hastalanırlar. Bu sebeptendir ki en az bir metre mesafe kuralı getirilmiştir. Bunun yanı sıra bu damlacıklar; kapı kolu, masa ve benzeri nesnelere de kolayca yerleşebilmektedir. Semptom gösteren veya göstermeyen hasta bireylerin; öksürme ve hapşırma yoluyla dağıttıkları bu damlacıkların bulunduğu yüzeye temas sonrası virüs, ağız, burun veya göz mukozası yoluyla vücuda girerek yayılmaktadır. Kişilerin ne süreyle taşıyıcı olduklarına dair kesin bir veri bulunmamakla birlikte; hiçbir belirti göstermeyen kişilerin de virüsü yaydığı gözlemlenmiştir. (WHO, 2020b; T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020b).

2. Covid-19 Pandemisinin Ortaya Çıkışı ve Dünyadaki Yayılım Süreci

Dünya Sağlık Örgütü Çin Ülke Ofisi, 31 Aralık 2019 tarihinde, Çin'in Hubei eyaletinin Vuhan şehrinde, sebebi o an için bilinmeyen zatürre vakaları bildirmiş ve 5 Ocak 2020 tarihinde ise, daha önce insanlarda tespit edilmemiş yeni bir koronavirüs tanımlanmıştır. Başlangıçta 2019-nCoV olarak ifade edilen bu hastalık, daha sonra Covid-19 olarak adlandırılmış ve Çin'de ortaya çıktıktan sonra, üç ay gibi kısa bir süre içerisinde tüm dünyayı etkisi altına almıştır (WHO, 2020e). Covid-19 hastalığının ilk ortaya çıktığı günden 12 Mayıs 2020 tarihine kadar geçen zaman diliminde yaşanan önemli gelişmeleri, aşağıdaki şekilde, kronolojik olarak sıralamak mümkündür (ALJAZEERA, 2020; EURONEWS, 2020; UNESCWA, 2020; Muccari vd., 2020; T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020b; WHO, 2020a).

31 Aralık 2019'da; Çin'de zatürre olarak belirtilen ilk vakalar, Dünya Sağlık Örgütü'ne bildirildi.

5 Ocak 2020'de; ilk kez Dünya Sağlık Örgütü bu yeni hastalığı salgın olarak adlandırdı.

10 Ocak'ta; SARS ve MERS gibi virüslere dayandırılarak, yeni virüsle ilgili ilk rehber yayınlandı.

11 Ocak'ta; Çin, virüsle ilgili genetik bulguları kamuoyuyla paylaştı ve bu hastalıktan ilk ölüm, Çin'de bu tarihte gerçekleşti.

13 Ocak'ta; ilk kez Çin dışında bir ülkede, Tayland'da yeni virüs vakası görüldü.

21 Ocak'ta; ABD, ilk virüs vakasını duyurdu.

23 Ocak'ta, 11 milyonluk Vuhan şehri karantinaya alındı; şehre giriş çıkışlar kapatıldı.

31 Ocak'ta; ABD, son 14 gün içinde Çin'e seyahat etmiş olan kişilere seyahat yasağı uygulayacağını açıkladı.

02 Şubat'ta; Çin dışındaki virüs kaynaklı ilk ölüm, Filipinler'de gerçekleşti.

04 Şubat'ta; The Diamond Princess isimli gemide on kişinin hastalık testinin pozitif çıkması üzerine, gemi 3 bin 700 yolcusu ve mürettebatı ile Yokohama'da karantinaya alındı.

07 Şubat'ta; virüsün ilk habercisi olarak bilinen ve Aralık 2019 sonunda, meslektaşlarını henüz salgın resmi olarak kabul edilmeden salgın konusunda uyararak Dr. Li Wenliang, virüs nedeniyle hayatını kaybetti.

09 Şubat'ta; virüs kaynaklı toplam ölüm sayısı, SARS'tan kaynaklanan toplam ölüm sayısını geçti.

11 Şubat'ta; hastalık, Covid-19 olarak adlandırıldı.

14 Şubat'ta; Mısır, ülkedeki ilk vakayı duyurarak Afrika kıtasında hastalığın görüldüğü ilk ülke oldu. Yine aynı tarihte; Asya dışında ilk ölüm, Fransa'da gerçekleşti.

17 Şubat'ta; Dünya Sağlık Örgütü, toplu alanlarda bir araya gelinmemesi konusunda kamuoyunu uyardı.

19 Şubat'ta; İran, ilk Covid-19 vakasını duyurdu.

22 Şubat'ta; Dünya Sağlık Örgütü Afrika Direktörü, Covid-19'a karşı strateji toplantısı çağırısı yaptı.

24 Şubat'ta; İtalya, Avrupa'da en çok etkilenen ülke olarak liste başına yerleşti.

26 Şubat'ta; Brezilya'da tespit edilen ilk vaka ile virüs, Latin Amerika'da ilk kez görüldü.

29 Şubat'ta; ABD, uçuş yasakları getirmeye başladı.

03 Mart'ta; koruyucu kıyafet ve cihazlardaki eksikliği gidermek için Dünya Sağlık Örgütü, bu ürünleri imal eden üreticilere, üretimi yüzde 40 artırma çağırısı yaptı.

05 Mart'ta; Suudi Arabistan, ilk Covid-19 vakasını açıkladı.

07 Mart'ta; toplam 100 ülkeye hastalığın yayıldığı ilan edildi.

08 Mart tarihinde; İtalya, Lombardiya bölgesinde genel karantina ilan etti.

10 Mart'ta; İtalya'daki karantina, bütün ülkeyi kapsayacak şekilde genişletildi.

11 Mart'ta; Türkiye'de ilk Covid-19 vakası görüldü ve aynı tarihte, Dünya Sağlık Örgütü, bu yeni gelişen virüsün bir pandemi olduğunu açıkladı. ABD, uçuş yasaklarını, Avrupa'yı kapsayacak şekilde genişletti.

13 Mart'ta; Birleşmiş Milletler, Dayanışma Müdahale Fonunu duyurdu. Yine 13 Mart itibarıyla; Dünya Sağlık Örgütü, toplamda 5 bin insanın yaşamını yitirdiğini ve yeni pandemi merkezinin Avrupa olarak güncellendiğini duyurdu.

14 Mart'ta; İspanya'daki vaka sayısında rekor bir artış yaşandı ve ülkede karantina kararı alındı.

15 Mart'ta; ABD'de, 50 kişi ve üzeri katılımcılı tüm etkinliklerin, 8 hafta boyunca yasaklandığı duyuruldu.

16 Mart'ta; Almanya ve Kanada, sınırlarını komşu ülkelere kapattı. Fransa, önlemleri daha da arttırarak; iki hafta boyunca, zorunlu durumlar dışında evden çıkılmaması yönünde karar aldı.

16 Mart'ta; ilk deneysel aşılama yapıldı.

17 Mart'ta; Avrupa Birliği, 30 günlük seyahat kısıtlamasını yürürlüğe koydu.

18 Mart'ta; İtalya, Fransa ve İspanya'dan sonra ülke geneli karantina kararı alan dördüncü ülke Belçika oldu. Kanada ve ABD, ortak sınırlarında seyahat kısıtlamasına gitti. Amerikan Borsası, iki hafta içinde dördüncü kez geçici süreyle işlem durdurdu. Yine aynı tarihte, Dünya Sağlık Örgütü, Covid-19'a karşı en etkili tedavi yöntemlerinin araştırılması için oluşturulan kapsamlı bir çalışma olan Dayanışma Denemesini duyurdu.

19 Mart'ta; Çin, salgının başlamasından itibaren ilk kez yerel bir vaka bildirmede. Avustralya ve Yeni Zelanda, sınırlarını kapatma kararı aldı. İtalya, salgından dolayı meydana gelen toplam 3 bin 405 ölümlü Çin'i geride bıraktı.

21 Mart'ta; Sri Lanka ve Ürdün, ülke geneli sokağa çıkma yasağı ilan etti. Vuhan'da üç gün üst üste yeni vaka tespit edilmemesi üzerine, bazı işletmelerin açılmasına izin verildi; ancak, eyalet dışına seyahat yasağı kaldırılmadı.

22 Mart'ta; Singapur'da yaşanan ilk ölümün ardından, seyahat kısıtlamaları getirildi.

23 Mart'ta; Birleşik Arap Emirlikleri, Güney Afrika ve Birleşik Krallıkta sokağa çıkma yasağı planları açıklandı. Hong Kong, tespit edilen vakaların çoğunun yakın zamanda seyahat etmiş kişiler olduğunu açıklayarak seyahat kısıtlamaları getirdi. Dünya Sağlık Örgütü, dünya çapında vakaların toplamının 300 bini aştığını duyurdu; ilk 100 bine 67 günde, ikinci 100 bine 11 günde ulaşılmışken, üçüncü 100 bine ise sadece 4 günde ulaşılmış olduğunu belirterek; alınması gereken önlemler konusunda bilgi verdi.

24 Mart'ta; Hindistan ve Mısır da sokağa çıkma yasağı, Fransa'da iki aylık olağanüstü hal ilan edildi. 2020 Tokyo Olimpiyatlarının, 2021 yazına ertelendiği duyuruldu. Dünya Sağlık Örgütü sözcüsü, ABD'deki vaka artışının endişe verici olduğunu ve ABD'nin, pandeminin yeni merkezi haline gelme potansiyeli bulunduğu aktardı.

27 Mart'ta; İngiltere başbakanı Boris Johnson'a Covid-19 teşhisi konuldu. 06 Nisan'da yoğun bakıma kaldırılan Johnson, 12 Nisan'da hastaneden taburcu edildi, 27 Nisanda ise yeniden iş başı yaptı.

29 Mart'ta; dünya genelindeki ölümlerin sayısı, 30 bini aştı.

30 Mart'ta; Nijerya ve Rusya'da, sokağa çıkma yasakları ilan edildi. İspanya, ABD ve İtalya'da, vaka sayıları Çin'i aştı.

02 Nisan'da; Avrupa genelinde, sağlık otoritelerinin pandemiye nasıl yönettiğine dair izleme amaçlı Sağlık Sistemi Müdahale Monitörü devreye sokuldu.

06 Nisan'da; Avusturya hükümeti, Nisan ortasında başlayacak normalleşme planını açıkladı. Çin'de ilk kez yeni bir vaka görülmediği bildirildi.

07 Nisan'da; İsrail'de, Hamursuz Bayramı boyunca sokağa çıkma yasağı ilan edilirken, Japonya da hızlı artış görülen vaka sayıları nedeniyle bir ay boyunca olağanüstü hal ilan etti. Fransa'da ve ABD'de, günlük en yüksek ölüm sayısı görüldü. Aynı gün, salgının ilk ortaya çıktığı Vuhan kentinde, karantina kaldırıldı.

09 Nisanda; Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından, Covid-19 nedeniyle, küresel ekonomik büyümenin negatif yönde olacağı açıklandı.

11 Nisan'da; İran, devlet dairelerini açacağını duyurdu.

14 Nisan'da; Dünya Sağlık Örgütü tarafından, Afrika ülkelerine hayati tıbbi malzeme temini sağlandı. İtalya'da bazı mağazaların açılmasına izin verildi. ABD başkanı Trump, ABD'nin Dünya Sağlık Örgütü'ne fon aktarımını durdurma planını açıkladı.

15 Nisan'da; dünyadaki toplam vaka sayısı, 2 milyonu aştı. Nisan ortasında, ABD ve Avrupa ülkelerinde sokağa çıkma yasaklarına karşı protesto gösterileri görüldü. Birleşmiş Milletler, Orta Doğu'da 74 milyon insanın virüsle mücadele için çok önemli olan temiz su ve sabuna erişimi olmadığını gösterir rapor yayınladı.

16 Nisan'da; AB Komisyonu, sürecin başından beri gereken desteği vermedikleri için İtalya'dan özür diledi.

20 Nisan'da; İspanya'da, beş haftadır devam eden sokağa çıkma yasağının 09 Mayıs'a kadar devam edeceği açıklandı. Ancak, 12 yaş altı çocukların kısa süreli olarak sokağa çıkmasına izin verildi. Almanya'da, küçük mağazaların kısmen açılması ile birlikte yasakların azaltılmasına başlandı. ABD, virüsten korunmak ve hızla yükselen işsizliği önlemek adına göçmen kabul etmeyi durdurduğunu açıkladı.

23 Nisan'da; Trump'ın, günlük bilgilendirme konuşmasında, vücuda dezenfektan enjekte edilmesine yönelik önerisinin ardından, dezenfektan firmaları ve sağlık örgütleri, insanları vücutlarına herhangi bir yolla dezenfektan almamaları konusunda uyararak durumunda kaldı. Ve aynı gün, ABD New York eyaletinde, iki kediye Covid-19 teşhisi konuldu.

24 Nisan'da; Dünya Sağlık Örgütü Avrupa Ofisi, alınan önlemlerin kademeli olarak azaltılmasına yönelik bir rehber yayınladı.

25 Nisan'da; Hindistan ve Pakistan, küçük işletmelerin kısmen açılmasına izin verdi. Birleşik Krallık'taki ölüm sayısı, 20 bini aştı.

27 Nisan'da; İtalyan hükümeti, 04 Mayıs'tan başlayarak iş yerlerinin, sonrasında da parkların ve paket servis yapacak restoranların açılması kararını açıkladı. Bunu, 18 Mayıs'ta müzelerin, kütüphanelerin ve mağazaların açılmasının takip etmesinin planlandığını bildirdi. Dünyada toplam vaka sayısı 3 milyonun üzerine çıktı; Dünya Sağlık Örgütü, pandeminin sonuna gelinmemiş olduğunun altını çizdi. Rusya'daki vaka sayısı, Çin'i aştı.

28 Nisan'da; ABD'de tespit edilen vaka sayısı, 1 milyonun üzerine çıktı. Fransa, 11 Mayıs'tan itibaren önlemlerin azaltılacağını açıkladı.

30 Nisanda; Güney Kore, yeni vakasız ilk gününü yaşadı. Almanya kiliselerin, müzelerin, hayvanat bahçelerinin açılmasına karar verdi. ABD'de, işsizlik maaşına başvuranların sayısı 30 milyona ulaştı. Dünya Sağlık Örgütü, bazı ülkelerde görülen vakaların ardından, beş yaş altı çocuklarda görülen Kawasaki hastalığı ile Covid-19'un ilişkisinin araştırılacağını açıkladı.

01 Mayıs'ta; Çin'de, parklar ve ören yerleri ziyarete açılırken, ateş ölçümlerinin ve fiziksel mesafe korunmasının sürdürüleceği belirtildi. Hindistan'da önlemler azaltılırken, çalışanların takibi ve fiziksel mesafe kontrolü için bir uygulama kullanmaları talep edildi.

02 Mayıs'ta; Afrika kıtasındaki vaka sayısı 40 bini aştı.

03 Mayıs'ta; Afganistan Sağlık Bakanlığı, başkent Kabil'de salgının hızla yayılmasından endişe duyulduğunu bildirdi. Çin, ABD, İngiltere ve Almanya'da Covid-19'a yönelik 11'e yakın aşı çalışmasının deney aşamasında olduğu bildirildi.

05 Mayıs'ta; Birleşik Krallık, 30 binden fazla ölümlle, Avrupa'daki Covid-19 kaynaklı en yüksek ölüm sayısına ulaşan ülke oldu.

06 Mayıs'ta; Polonya, cumhurbaşkanlığı seçimlerini ertelediğini duyurdu.

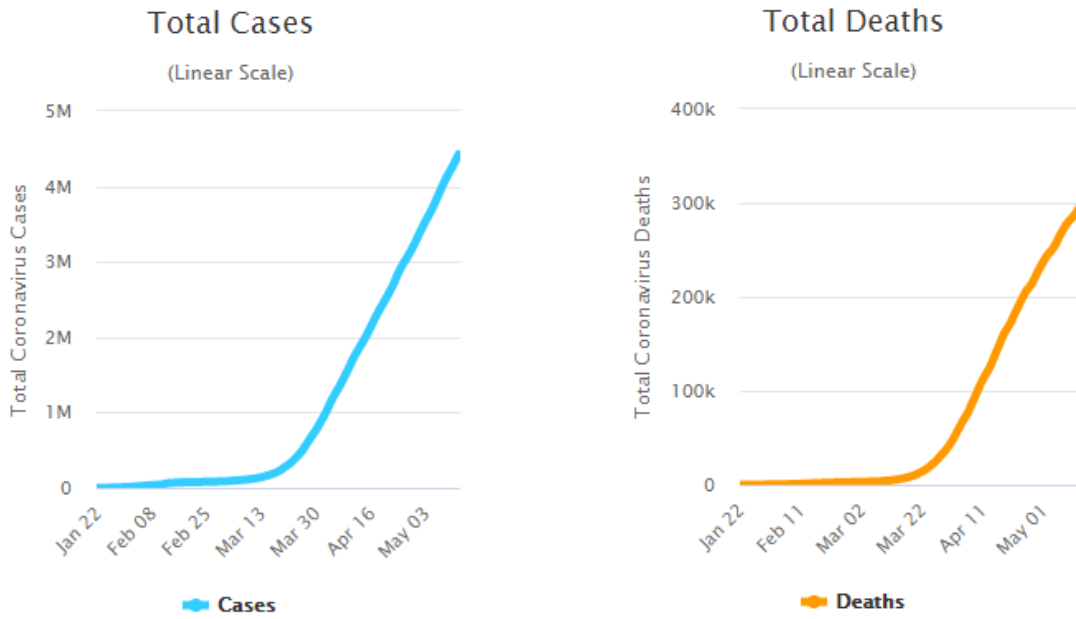
08 Mayıs'ta; Dünya Sağlık Örgütü, Afrika'da bu yıl içerisinde 83 bin ile 190 bin arası kişinin, Covid-19 sebebiyle ölebileceğini, yaklaşık 44 milyon kişinin de enfekte olabileceğini rapor etti. Aynı tarihte; İran Sağlık Bakanlığı, ülke genelinde 1529 yeni vaka olduğunu doğruladı.

10 Mayıs'ta; Çin ve Güney Kore, yeni vakalar olduğunu rapor ederken, Seul'de 34 yeni vaka tespit edildi.

11 Mayıs'ta; İngiltere başbakanı Boris Johnson, ülkedeki kısıtlamaların hafifletileceğini duyururken, John Hopkins Üniversitesi ise ABD'de, 80 binden fazla Covid-19 kaynaklı ölüm yaşandığını bildirdi.

12 Mayıs itibariyle ise dünya genelindeki Covid-19 kaynaklı toplam vaka sayısı; 4 milyon 88 bin 848, toplam ölüm sayısı ise 283 bin 153 olarak ifade edildi.

Şekil 2: Covid-19 Kaynaklı Güncel Vaka ve Ölüm Sayıları (12 Mayıs 2020)

Kaynak: (Worldometer, 2020).

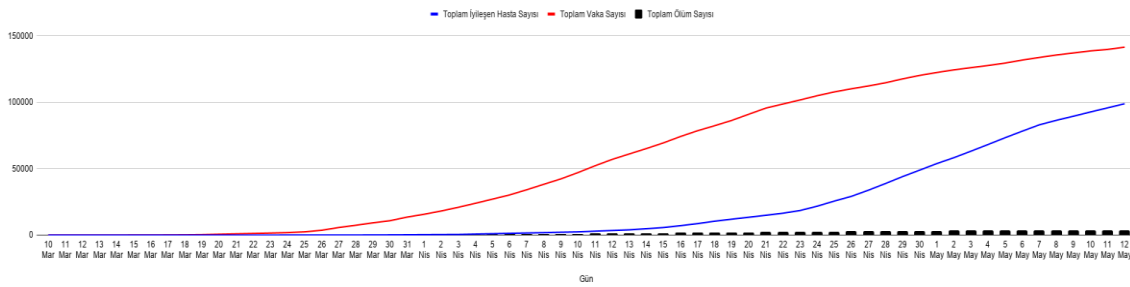
Şekil 2'de, Covid-19 salgınının başladığı Ocak ayından Mayıs ayına kadar geçen süre zarfında, dünya genelindeki toplam vaka ve ölüm artış grafikleri görülmektedir. Buna göre; özellikle Mart ayından itibaren gerçekleşen toplam vaka ve ölüm oranlarında ciddi bir artış olduğunu ifade etmek mümkündür. Buraya kadar ifade edilen ve kronolojik olarak verilen pandemi sürecinde, her ne kadar bölgesel düzeyde iyileşmeler olduğu görülse de toplam vaka ve ölüm oranları, her geçen gün artmaya devam etmekte ve yine bu artışlar da başlangıçtan bugüne,

geride bırakılan 4 aylık süre zarfında, pandemiye önleyecek küresel bazlı bir çözüm önerisinin henüz bulunamadığını göstermektedir.

3. Covid-19 Pandemisinin Türkiye’de Görülmesi ve Yayılım Süreci

Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığının yayınlamış olduğu ve günlük olarak güncellenen veri sayfasında belirtildiği üzere; Türkiye’deki ilk Covid-19 vakası, 11 Mart 2020 tarihinde tespit edilmiştir. (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020b). 12 Mayıs 2020 itibariyle Türkiye’de uygulanan toplam test sayısı 1 milyon 440 bin 671 iken; aynı tarihteki Covid-19 kaynaklı toplam vaka sayısı, 141 bin 475; toplam ölüm sayısı ise 3 bin 894 olarak bildirilmiştir. İlk vakanın tespit edildiği Mart ayı ortalarında, günlük ortalama 2-3 bin olan test sayısı, geride bırakılan 2 aylık bir süre zarfında, ortalama 35 bin adet test sayısına ulaşmıştır. Yine, Türkiye’deki Covid-19 vakaları içerisinde iyileşen hasta sayısı da dünya ortalamasının oldukça üzerinde seyretmektedir. 12 Mayıs 2020 itibariyle dünya genelindeki toplam vaka sayısının %35lik bir dilimi iyileşirken, Türkiye’deki iyileşme oranının %70 seviyelerinde olduğu görülmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020a).

Şekil 3: Türkiye’de Gün Bazlı Covid-19 Kaynaklı Toplam Vaka Sayısı, Toplam İyileşen Hasta Sayısı ve Toplam Ölüm Sayısı Grafiği (11 Mart 2020 – 12 Mayıs 2020)

Kaynak: (TÜBİTAK, 2020).

Şekil 3.’te, Türkiye’deki ilk Covid-19 vakasının tespit edildiği gün olan 11 Mart 2020 tarihinden, bu çalışmanın kaleme alındığı 12 Mayıs 2020 tarihine kadar geçen zaman diliminde ortaya çıkan, Covid-19 kaynaklı; toplam vaka sayısı, toplam iyileşen hasta sayısı ve toplam ölüm sayısı, gün bazlı olarak görülmektedir. Buna göre, özellikle son iki hafta içerisinde, günlük vaka ve ölüm sayılarının azalma eğiliminde olduğunu, günlük iyileşen hasta sayısının ise hızla artmakta olduğunu ifade etmek mümkündür. Mevcut durumda, Türkiye; tespit edilen Covid-19 vaka sayısı sıralamasında, dünyada sekizinci ülke konumunda yer almaktadır. 12 Mayıs tarihi itibariye ABD 1 milyon 298 bin 2087 vaka sayısı ile listenin başında yer alırken; ABD’yi sırasıyla Rusya, Birleşik Krallık, İspanya, İtalya, Brezilya ve Almanya izlemektedir (WHO, 2020d).

Türkiye’de yürütülmekte olan vaka tespiti ve tedavi süreçleri, vakanın bulunduğu şehrin İl Sağlık Müdürlüğü Bulaşıcı Hastalıklar Birimi koordinasyonunda gerçekleştirilmektedir. Şüpheli vakalar, Halk Sağlığı Yönetim Sistemine U07.3 ICD 10 tanı kodu ile girilip vaka tespiti için numune alınarak tetkik talep edilmektedir. Olası/kesin vakalar ise pandemi hastanesi olarak belirlenmiş hastanelerde izole edilerek tedavi edilmektedir. Pandemi hastanelerinin bulunmadığı durumda, ikinci basamak erişkin yoğun bakım ünitesi bulunan hastaneler de pandemi hastanesi

olarak hizmet vermektedir. Özellikle bu süreçte, yurtdışından Türkiye'ye giriş yapan kişiler, olası vaka olarak kabul edilmekte ve aile hekimlikleri tarafından, evlerinde takip edilmektedir. Yine yurt dışından toplu olarak geldiği tespit edilmiş grupların izolesi ve takipleri de ilgili il sağlık müdürlüklerince koordine edilmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020b). Covid-19 vakalarının Çin'de ilk görünmeye başladığı andan itibaren, Dünya Sağlık örgütü tarafından pandemi ilan edilmesi beklenmeksizin, hastalığın Türkiye'ye girişini önlemek adına, 10 Ocak 2020 tarihinde başlayan önleyici çalışmalar, güncellenerek devam etmektedir. Bu süreci doğru bir şekilde yorumlayabilmek adına, Covid-19 hastalığının ilk ortaya çıktığı günden bu araştırmanın yapıldığı 12 Mayıs 2020 tarihine kadar geçen zaman diliminde Türkiye'de yaşanan önemli gelişmeleri, aşağıdaki şekilde, kronolojik olarak sıralamak mümkündür (AA, 2020a; AA, 2020b; AA, 2020c; AA, 2020d; CNNTÜRK, 2020; DAILY SABAH, 2020; EURONEWS, 2020; T.C. İçişleri Bakanlığı, 2020; T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020b; T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020d; TTB, 2020; TÜBA, 2020).

10 Ocak'ta; Sağlık Bakanlığı koordinesinde, Koronavirüs Bilim Kurulu ve Operasyon Merkezi kuruldu.

14 Ocak'ta; hastalıkla ilgili bilgilerin tek elden toplanabilmesine yönelik, Covid-19 rehberi hazırlandı.

23 Ocak'ta; Bilim Kurulu tavsiyesi ile Vuhan uçuşları durduruldu, Çin'den gelen tüm uçuşlar için ise termal kameralarla tarama gibi ilave önlemler belirlendi. Ayrıca, Covid-19 belirtisi gösteren bütün ziyaretçilerin karantinaya alınması kararlaştırıldı.

31 Ocak'ta; Çin'e, salgınla mücadelede kullanılmak üzere, tıbbi malzeme yardımı yapıldı.

04 Şubat'ta; öncelikli olarak hastalığın görüldüğü ülkelerden gelen yolcuların ülkeye giriş noktaları, termal kameralarla gözlem altında tutulmaya başlandı.

05 Şubat'ta; Çin-Türkiye arasındaki tüm uçuşlar durduruldu.

23 Şubat'ta; İran-Türkiye arasındaki kara yolu gümrük kapıları kapatıldı.

29 Şubat'ta; Türkiye ile İtalya, Güney Kore ve Irak arasındaki gidiş-gelişler durduruldu.

1 Mart'ta; Sağlık Bakanlığı, umre ziyaretinden dönecek kişiler için Covid-19 önlemlerini içeren bir kitapçık yayınladı ve yurt dışından gelecek herkesin 14 Gün Kuralına dikkat etmesi gerektiğinin altı çizilmeye başlandı. Bu kurala göre; yurt dışından gelen kişilerin, 14 gün boyunca, mümkün olduğunca evden çıkmamaları, çıkmaları gerekmesi durumunda ise maske takmaları, riskli grupta olan 65 yaş üzeri ve kronik rahatsızlığı bulunan kişilerden uzak durmaları gerektiği ifade edildi.

11 Mart'ta; Türkiye'deki ilk Covid-19 vakası tespit edildi.

12 Mart'ta; ilk ve orta dereceli okullar ile üniversitelerde eğitime ara verildi.

13 Mart'ta; Diyanet işleri Başkanlığı tarafından yapılan açıklama ile Cuma namazlarının camilerde kılınmaması kararlaştırıldı.

15 Mart'ta; eğlence mekânlarının faaliyetlerine ara verildi ve yine, vaka sayıları tırmanan Almanya, İspanya, Fransa, Avusturya, Norveç, Danimarka, İsveç, Belçika ve Hollanda ile karşılıklı uçuşlar durduruldu.

16 Mart'ta; spor müsabakalarının seyircisiz oynanmasına karar verilirken, camilerde ise cemaatle namaz kılınmasına ara verildi.

17 Mart'ta; Türkiye'de Covid-19 kaynaklı ilk ölüm vakası yaşandı. Yine aynı tarihte; İngiltere, İrlanda, İsviçre, Suudi Arabistan, Mısır ve Birleşik Arap Emirlikleri ile uçuşlar durduruldu. İran'a, salgınla mücadelede kullanılmak üzere, tıbbi malzeme yardımı yapıldı.

20 Mart'ta; Cumhurbaşkanlığı genelgesiyle her türlü bilimsel, kültürel, sanatsal ve benzeri faaliyetler ertelendi. Aynı tarihte; bünyesinde enfeksiyon hastalıkları ve klinik mikrobiyoloji, göğüs hastalıkları, iç hastalıkları uzmanı hekimlerden en az ikisinin bulunduğu üçüncü seviye erişkin yoğun bakım yatağı bulunan tüm hastaneler, Sağlık Bakanlığı tarafından, pandemi hastaneleri olarak kabul edildi.

21 Mart'ta; Covid-19'un tespitini yapan test merkezi sayısı 73'e yükseltildi ve yine bu tarihte; 65 yaş üstü ve kronik hastalığı olanlara, sokağa çıkma sınırı getirildi. *Hayat Eve Sığar* kampanyası ile evden çıkması gerekmeyen herkesin evde kalması, evden çalışabilenlerin evden çalışması yönünde çağrılar yapıldı. Berber, kuaför ve güzellik merkezleri geçici süreliğine kapatıldı. Restoranların, yalnızca paket servis vermeleri yönünde kısıtlamalar getirildi.

22 Mart'ta; kamuda çalışanlar için çalışma saatleri esnetildi. Toplu taşıma hizmetlerinde ise taşıt kapasitesinin yarısı kadar yolcu taşınmasına karar verildi.

23 Mart'ta; marketlerin çalışma saatleri, 09.00-21.00 olarak güncellendi ve marketlere girebilecek müşteri sayısına sınırlandırma getirildi. Tüm yurttaki eğitim kurumlarında, uzaktan eğitime geçildi.

25 Mart'ta; koronavirüs ile ilgili ekonomik destek paketleri açıklandı.

27 Mart'tan itibaren, Sağlık Bakanlığı, Türkiye'deki Covid-19 verilerini, günlük tablolar halinde kamuoyu ile paylaşmaya başladı.

30 Mart'ta; Cumhurbaşkanlığı tarafından, dar gelirliilere destek olmak adına, *Biz Bize Yeteriz* kampanyası başlatıldı.

31 Mart'ta; Türkiye'deki toplam test sayısı, 92 bin 400, toplam vaka sayısı 13 bin 533, toplam ölüm sayısı 214 ve toplam iyileşen hasta sayısı ise 243 olarak açıklandı.

01 Nisan'da; İspanya'ya ve İtalya'ya, salgınla mücadelede kullanılmak üzere, tıbbi malzeme yardımı yapıldı.

03 Nisan'da; Türkiye'deki 30 büyükşehir ve Zonguldak ili de dâhil toplam 31 şehirde, 15 gün süreyle şehre giriş çıkışlar yasaklandı. Yine aynı tarihte; Sağlık Bakanlığı Bilim Kurulu genişletilerek, Halk Sağlığı öğretim üyelerinin de katılımıyla, Toplumda Salgın Yönetimi Kurulu, ilk toplantısını gerçekleştirdi. Aynı zamanda, bu tarihte; Türk hava Yolları iç hat seferlerini durdurdu.

04 Nisan'da; 20 yaş altı vatandaşlar için de sokağa çıkma sınırlandırması getirildi.

05 Nisan'da; 20-65 yaş arası vatandaşlar için, ücretsiz maske dağıtılması kararlaştırıldı.

09 Nisan'da; pandemi vakalarındaki tanı ve tedavi hizmetleri, acil durum kapsamına alınarak, kapsam dâhilinde özel hastanelerin Covid-19 tedavisinde katılım payı ve ilave ücret almayacağı bildirildi.

10 Nisan'da; Birleşik Krallığa, salgınla mücadelede kullanılmak üzere, tıbbi malzeme yardımı yapıldı. 30 büyük şehirde ve Zonguldak'ta, hafta sonu (11-12 Nisan) için geçerli olmak üzere, sokağa çıkma yasağı ilan edildi. Yasağın 2 saat öncesinden duyurulması üzerine, büyükşehirlerde yaşayan halk, sokaklara akın etti ve özellikle fırın ve marketlerde kuyruklar oluştu. Büyükşehirler ve Zonguldak için sokağa çıkma yasaklarına, halen, hafta sonları ve özel olarak belirlenen tarih aralıklarında devam edilmektedir.

14 Nisan'da; Türk Hava Yolları, tüm dış hat uçuşlarının, 20 Mayıs 2020'ye kadar durdurulduğunu açıkladı.

15 Nisan'da; pandemi nedeniyle, cezaevlerindeki doluluğu azaltmak amacıyla çıkarılan infaz düzenlemesinin akabinde, yaklaşık 90 bin hükümlü ve tutuklunun tahliyesine başlandı.

16 Nisan'da; özel sektörün, üç ay süreyle işçi çıkarmayacağına ilişkin düzenleme, TBMM tarafından kabul edildi.

17 Nisan'da; İstanbul valiliği tarafından, Covid-19 salgını nedeniyle 17 Nisan 2020 Cuma günü saat 23.59'dan itibaren, deniz yoluyla şehre giriş çıkışların yasaklandığı duyuruldu.

19 Nisan'da; toplam vaka sayısı 86 bin 306'ya çıkan Türkiye, bu sayı ile virüsün çıkış kaynağı olan Çin'i geride bıraktı.

20 Nisan'da; Türkiye'deki toplam vaka sayısı 90 bin 980, toplam ölüm sayısı ise 2 bin 140 olarak bildirildi.

23 Nisan'da; Türkiye'deki çocuklar, Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramını, evlerinde kutladı.

24 Nisan'da; Türkiye'de ilk kez günlük iyileşen hasta sayısı, o günkü vaka sayısını geçti.

26 Nisan'da; İsveç'te tedavisi gerçekleştirilmediği iddia edilen Emrullah Gülüşken isimli vatandaş, ambulans uçakla Türkiye'ye getirildi.

27 Nisan'da; Türkiye'de ilk kez, günlük iyileşen hasta sayısı, o günkü vaka sayısının iki katını geçerek, iyileşen toplam hasta sayısı bugünden itibaren hızla artmaya başladı.

28 Nisan'da; Türkiye tarafından ABD'ye, salgınla mücadelede kullanılmak üzere, tıbbi malzeme yardımı yapıldı.

30 Nisan'da; Türkiye'deki toplam test sayısı, 1 milyon 33 bin 617, toplam vaka sayısı 120 bin 204, toplam ölüm sayısı 3 bin 174 ve toplam iyileşen hasta sayısı ise 48 bin 886 olarak açıklandı.

04 Mayıs'ta; Cumhurbaşkanlığı tarafından, normalleşme takvimi açıklandı. Bu takvime göre, 7 ilde seyahat sınırlaması kaldırılırken; kuaför, berber ve alışveriş merkezlerinin 11 Mayıs'ta yeniden açılacağı duyuruldu.

05 Mayıs'ta; daha önce Temmuz ayı sonunda yapılacağı açıklanan Yükseköğretim Kurumları Sınavının (YKS) bir ay öne çekilerek Haziran ayı sonunda yapılacağı duyuruldu.

08 Mayıs'ta; Covid-19 kaynaklı ölüm sayısı, ilk kez 50'nin altına düştü. Dünya Sağlık Örgütü'nün Avrupa bölge temsilcisi, Türkiye'nin sağlamış olduğu küresel işbirliğinden dolayı yetkili makamlara teşekkür etti.

12 Mayıs'ta; Türkiye'deki toplam test sayısı, 1 milyon 440 bin 671, toplam vaka sayısı 141 bin 475, toplam ölüm sayısı 3 bin 894 ve toplam iyileşen hasta sayısı ise 98 bin 889 olarak açıklandı.

Sonuç ve Öneriler

31 Aralık 2019 tarihinde, Çin'in Hubei eyaletinin Vuhan şehrinde başlayan ve 12 Mart 2020 tarihinde ise Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak kabul edilen Covid-19 salgınının; şu ana kadar dünya üzerinde 4 milyondan fazla insanın hastalanmasına ve 300 bine yakın insanın da hayatını kaybetmesine neden olduğu düşünülmektedir. Genel olarak hastalığın ortaya çıkış sürecinden dünyadaki yayılım sürecine ve yine Türkiye'de ortaya çıkış sürecinden bugüne kadar geçen zaman dilimindeki yaşananların bilimsel ve güncel kaynaklar ışığında ortaya konulup değerlendirildiği bu çalışma neticesinde, aşağıdaki sonuç ve önerilere ulaşmak mümkündür.

Covid-19 ile birlikte, Ebola benzeri bölgesel etkiyle sınırlı kalan epidemilerin dışında, ilk kez gelişmiş ülkelerin de içinde olduğu ve bütün dünyayı etkileyen bir pandemiyle karşı karşıya kalınmıştır. Bu beklenmedik durum karşısında, insanların bir kısmı komplo teorilerinin ardına sığınmış, bir kısmı ise içinde bulunulan bu çağda böyle bir durumun gerçek olabileceğine ihtimal vermemiştir. Esasında bu rahat tavır, yalnızca vatandaşlarda değil; devletlerin karar mekanizmalarında da belirgin bir şekilde görülmüştür.

Daha önceki yıllarda yapılan araştırmalar ve bilim insanlarının yayınladığı raporlara bakıldığında; aslında küreselleşen dünyada daha fazla salgınlarla karşı karşıya kalınacağı ve bu hastalıkların, ayırt etmeksizin bütün toplumları etkileyeceği, yıllar öncesinden öngörülmüştür. Bu noktada salgınların hangi kaynaktan, ne zaman ya da hangi şekilde ortaya çıkacağı, tahmin edilememektedir. Ancak, bu salgınların şiddetini; siyasi karar mekanizmalarının durumu nasıl yöneteceği ve hangi sağlık yönetim araçlarının kullanılacağı belirleyecektir.

Çok eski tarihlerde, kitlesel ölümlere sebep olmuş ve bugün, yeryüzünden silindiği düşünülen hastalıklar dahi, bugünün şartlarında kendilerini yenileyerek farklı bölgelerdeki insanların hayatlarını tehdit etmeye devam etmektedir. Burada önemli olan husus; dünyanın neresinde olursa olsun, bütün hastalıkların tedavisinde, dünya kamuoyunun ortak bir akıl ve sorumluluk içerisinde hareket edebilmesi ve bu salgınlara, daha fazla yayılmadan müdahale edebilmesidir.

Devletlerin salgınlara karşı hazır bulunması gerektiği gibi toplumların da salgınlara karşı nasıl bir tutum sergilemesi gerektiği, bu pandemi ile birlikte bir kez daha önem kazanmıştır. Özellikle, salgının yaratmış olduğu panik ortamı; insanları, kolay ulaşılabilir çareler aramaya yöneltmiştir. Dünya Sağlık Örgütü ve Sağlık Bakanlığı gibi kurumlar, hastalığa karşı alınan önlemlerin yanı sıra, mitlerin ve yanlış bilgilerin yayılımı için de uyarılar ve bildirimler yayımlamak durumunda kalmıştır. Öyle ki birçok gelişmiş ülkede, karantina uygulamalarına karşı çıkılmış ve insanlar, sokaklarda protestolar düzenlemiştir.

Covid-19 ile birlikte ortaya çıkan bir diğer önemli sonuç ise; ekonomik, sosyal ve askeri imkânlarla sahip olma açısından dünyanın en güçlüleri arasında yer alan ülkelerin, herhangi bir salgın karşısında güçlerinin ne kadar kırılğan olduğu gerçeği olmuştur. Özellikle sağlık temelli yapılan araştırmalara göre; sağlık sistemlerine çokça güvenen ve bundan dolayı iyi performans sergilemesi beklenen birçok ülkenin (İngiltere, Amerika, İtalya, İspanya vb.), bu pandemi ile birlikte mevcut sağlık sistemlerinin ne kadar güvenilir olduğu da sorgulanır hale gelmiştir. Muhtemeldir ki pandemi sonrası süreçte, dünya üzerindeki bütün ülkeler, sağlık sistemlerini

yeniden tasarlamak ve planlamalarını, bu süreçteki tecrübelerine dayandırarak yenilemek zorunda kalacaktır.

Salgının ortaya çıkmasından 12 Mayıs tarihine kadar geçen dört aylık süre zarfında, Türkiye; hem içerde bu salgınla mücadele ederek sağlık sistemini etkin bir şekilde yönetmeye çalışmış hem de kendi dışındaki yaklaşık 44 ülkeye tıbbi malzeme yardımında bulunarak onların ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışmıştır. Bu noktada, bugüne kadar Türkiye'nin; sosyo-ekonomik ve sağlık hizmetleri gücü açısından kendisinden çok daha iyi durumda olan ülkelere kıyasla, pandemi sürecinde daha iyi bir performans sergilediği görülmektedir. Buradaki en önemli iki etken ise kuşkusuz ki Türkiye'nin geleceği öngören bir sağlık hizmetleri planlamasına ve yine donanımlı ve fedakâr sağlık insan gücüne sahip olmasıdır. Çünkü Türkiye, geride bıraktığı yaklaşık 100 yıl içerisinde, sürekli salgın hastalıklarla mücadele etmiş, bu hastalıklarla nasıl baş edebileceği konusunda tecrübeler edinmiş ve gerek sağlık politikalarını, gerekse sağlık insan gücü eğitimini de bu doğrultuda planlamaya gayret etmiştir.

Yine, Çin'de hastalığın ilk ortaya çıktığı andan itibaren Türkiye'de oluşturulan komisyonlar, bilgilendirme amaçlı yapılan yayın ve rehberler; belki de şu ana kadar hastalığın daha kötü sonuçlar doğurmasına engel olmuştur. Ayrıca, sağlık hizmetleri finansman yönetiminin yanı sıra kalifiye sağlık personellerinin ve sunulan sağlık hizmetlerinin koordinasyonu adına da sağlık yönetiminin; insanlık ve sağlık sistemleri adına ne kadar önemli olduğu, bir kez daha ortaya çıkmıştır.

Şu an için insanlık ile Covid-19 arasında, adeta bir tanışma evresi yaşandığını ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla, bundan sonraki süreçte, pandeminin nasıl bir yol izleyeceği bilinmemekle birlikte; sağlık sistemleri içerisinde, koruyucu sağlık hizmetlerine yönelik çalışmaların ve yatırımların artırılması gerektiği düşünülmektedir. Yine, geride bırakılan bu dört aylık zaman dilimi göstermiştir ki insanoğlu, bundan sonraki süreçte, bugüne kadarki normallerini değiştirmeye hazır olmalıdır. Özellikle, devlet yönetimleri tarafından; toplumun sağlık okuryazarlık seviyesini ve edinilen bilginin gündelik davranışlara aktarılma derecesini artırmaya yönelik planlamaların yapılması ve bu yönde toplumsal eğitim faaliyetleri başlatılması gerektiği düşünülmektedir.

Son olarak; yukarıda da ifade edildiği gibi, bundan sonrası için pandeminin nasıl bir yol izleyeceği bilinmemektedir. Dolayısıyla, ülkelerin ve bireylerin, rehavete kapılarak, salgın bitti diye rahatlaması ve tedbirlere uymaksızın eski normallerine geri dönmesi, daha büyük bir felaketin başlangıcı olabilir. Bu sebeptendir ki gerek ülkeler ve şehirler ve gerekse insanlık olarak, bundan sonraki yaşamımızı, pandemilerle mücadeleye uyumlu bir şekilde yeniden planlayıp bireysel çıkarlar yerine, insanlığın çıkarları doğrultusunda hareket etmeyi başarabilmeliyiz.

Kaynakça

- AA. (2020a). *A'dan Z'ye Kovid-19 rehberi*. <https://www.aa.com.tr/tr/kategori-sayfasi-manset/adan-zye-kovid-19-rehberi/1777116> (Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2020).
- AA. (2020b). *Çin'den gelen uçuşlar şubat sonuna kadar durdurulacak*. <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/saglik-bakani-koca-cinden-gelen-butun-ucuslarin-ay-sonuna-kadar-durdurulmasi-kararini-aldik/1722807> (Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2020).

- AA .(2020c). *Cumhurbaşkanı Erdoğan: Normal hayata dönüşü kademe kademe başlatacağız.* <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-normal-hayata-donusu-kademe-kademe-baslatacagiz/1828617> (Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2020).
- AA. (2020d). *Türkiye'nin koronavirüsle mücadele politikasına 'Bilim Kurulu' yön veriyor.* <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/turkiyenin-koronavirusle-mucadele-politikasina-bilim-kurulu-yon-veriyor/1777215> (Erişim Tarihi: 6 Mayıs 2020).
- ALJAZEERA. (2020). *Timeline: How the new coronavirus spread.* <https://www.aljazeera.com/news/2020/01/timeline-china-coronavirus-spread-200126061554884.html> (Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2020).
- Aslan, R. (2020) Tarihten Günümüze Epidemiler, Pandemiler ve Covid-19. *Ayrıntı Dergisi*, 8(65): 35-41.
- Boyd, K. M. (2000). Disease, illness, sickness, health, healing and wholeness: exploring some elusive concepts. *Medical Humanities*, 26(1): 9-17.
- Carrasco-Hernandez, R., Jacome, R., Vidal, L. ve Leon, P. (2017). Are RNA Viruses Candidate Agents for the Next Global Pandemic? A Review. *ILAR Journal*, 58(3): 343-358.
- CNNTÜRK. (2020). *İşte Türkiye'nin salgın boyunca tıbbi yardım gönderdiği ülkeler.* <https://www.cnnturk.com/dunya/iste-turkiyenin-salgin-boyunca-tibbi-yardim-gonderdigui-ulkeler?page=1> (Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2020).
- DAILY SABAH. (2020). *China virus sends shockwaves across travel sector, including in Turkey.* <https://www.dailysabah.com/tourism/2020/01/28/china-virus-sends-shockwaves-across-travel-sector-including-in-turkey> (Accessed: 10 May 2020).
- EURONEWS. (2020). *Dünyada Covid-19: İlk 4 ayında neler yaşandı? Salgının seyri ne durumda?* <https://tr.euronews.com/2020/05/04/dunyada-covid-19-salg-n-n-ilk-100-gununde-yasananlar-ilk-nerede-ortaya-c-kt-nas-l-yay-ld> (Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2020).
- Gire, S.K., Goba, A., Andersen, K.G.,..., Sabeti, P.C. (2014). Genomic surveillance elucidates Ebola virus origin and transmission during the 2014 outbreak. *Science*, 345 (6202): 1369-1374.
- Johns Hopkins Medicine. (2020). *Coronavirus COVID-19 (SARS-CoV-2).* https://www.hopkinsguides.com/hopkins/view/Johns_Hopkins_ABX_Guide/540747/all/Coronavirus_COVID_19__SARS_CoV_2_ (Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2020).
- Merriam-Webster. (2020). *Outbreak vs. Epidemic: Spreading Illness.* <https://www.merriam-webster.com/words-at-play/spanish-flu> (Erişim Tarihi: 6 Mayıs 2020).
- Petersen, L.R., Jamieson, D.J., Powers, A.M. ve Honein, M.A. (2016). Zika Virus. *The New England Journal of Medicine*, 374 (16): 1552-1563.
- Raoult, D., Mouffok, N., Bitam, I., Piarroux, R. ve Drancourt, M. (2013). Plague: History and contemporary analysis. *Journal of Infection*, (66): 18-26.
- Schwetz, T.A. ve Fauci, A.S. (2018). The Extended Impact of Human Immunodeficiency Virus/AIDS Research. *The Journal of Infectious Diseases*, 2018(20): 1-4.
- Scully, J. L. (2004). What is a disease? *EMBO Reports*, 5(7): 650-653.

- Hasöksüz, M., Kiliç, S. ve Saraç, F. (2020). Coronaviruses and SARS-CoV-2. *Turkish Journal of Medical Sciences*, 2020(50): 549-556.
- Merriam-Webster. (2020). When Does an Outbreak Become an Epidemic? <https://www.merriam-webster.com/words-at-play/spanish-flu> (Erişim Tarihi: 6 Mayıs 2020).
- Muccari, R., Chow, D. ve Murphy, J. (2020). *Coronavirus timeline: Tracking the critical moments of COVID-19*. <https://www.nbcnews.com/health/health-news/coronavirus-timeline-tracking-critical-moments-covid-19-n1154341> (Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2020).
- Schwetz, T.A. ve Fauci, A.S. (2019). The Extended Impact of Human Immunodeficiency Virus/AIDS Research. *The Journal of Infectious Diseases*, 219(1): 6-9.
- Scully, J. L. (2004). What is a disease? *EMBO Reports*, 5(7): 650-653.
- T.C. İçişleri Bakanlığı. (2020). *Koronavirüs Salgını ile Mücadele Kapsamında Pazar/Satış Yerleri İle İlgili Ek Genelge*. <https://www.icisleri.gov.tr/koronavirus-salgini-ile-mucadele-kapsaminda-pazar-satis-yerleri-ile-ilgili-ek-genelge> (Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2020).
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2020a). *COVID-19 - Yeni Koronavirüs Hastalığı Güncel Durum*. <https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/tr/> (Erişim Tarihi: 6 Mayıs 2020).
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2020b). *COVID-19 (SARS-CoV-2 Enfeksiyonu) Rehberi*. https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/depo/rehberler/COVID-19_Rehberi.pdf (Erişim Tarihi: 02 Mayıs 2020).
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2020c). *Günlük Covid19 Tablosu*. <https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/tr/gunluk-vaka.html> (Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2020).
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2020d). *Türkiye'deki Güncel Durum*. <https://covid19.saglik.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2020).
- TDK. (2020). Güncel Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=> (Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2020).
- TTB. (2020). *Covid-19 Pandemisi İki Aylık Değerlendirme Raporu*. <https://www.ttb.org.tr/userfiles/files/covid19-rapor.pdf> (Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2020).
- TÜBA. (2020). *COVID-19 Pandemi Değerlendirme Raporu*. <http://www.tuba.gov.tr/files/yayinlar/raporlar/Covid-19%20Raporu-revize.pdf> (Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2020).
- TÜBİTAK. (2020). *Türkiye'de Durum*. <https://covid19.tubitak.gov.tr/turkiyede-durum> (Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2020).
- UNESCWA. (2020) *74 million in the Arab region at risk of COVID-19 due to lack of access to a handwashing facility*. <https://www.unescwa.org/news/escwa-74-million-arab-region-risk-covid-19-due-lack-access-handwashing-facility> (Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2020).
- WHO. (1946). *The International Health Conference*. New York: 19 Haziran-22 Temmuz.
- WHO. (2018). *Managing epidemics: Key facts about major deadly diseases*. <https://www.who.int/emergencies/diseases/managing-epidemics/en/> (Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2020).

- WHO. (2020a). *Rolling updates on coronavirus disease (COVID-19)*. <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/events-as-they-happen> (Erişim Tarihi: 6 Mayıs 2020).
- WHO. (2020b). *Q&A on coronaviruses (COVID-19)*. <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/q-a-coronaviruses> (Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2020).
- WHO. (2020c). *Naming the coronavirus disease (COVID-19) and the virus that causes it*. [https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/technical-guidance/naming-the-coronavirus-disease-\(covid-2019\)-and-the-virus-that-causes-it](https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/technical-guidance/naming-the-coronavirus-disease-(covid-2019)-and-the-virus-that-causes-it) (Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2020).
- WHO. (2020d). *WHO Coronavirus Disease (COVID-19) Dashboard*. <https://covid19.who.int/> (Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2020).
- WHO. (2020e). *Coronavirus disease 2019 (COVID-19) Situation Report – 52*. https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200312-sitrep-52-covid-19.pdf?sfvrsn=e2bfc9c0_4 (Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2020).
- WORLDDOMETER. (2020). *Covid-19 Coronavirus Pandemic*. <https://www.worldometers.info/coronavirus/> (Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2020).
- Xu, X., Yu, C., Zhang, L., Luo, L. ve Liu, J. (2020). Imaging features of 2019 novel coronavirus pneumonia. *European Journal of Nuclear Medicine and Molecular Imaging*, 47: 1022-1023